

Píše Radka Šustrová

(E*forum, 04. 07. 2018)

Paměť, sdílený obraz minulosti formující naše povědomí o určitém historickém období a jeho aktérech, je pro historika matrixem jeho vlastního zájmu, ale také něčím, s čím se musí neustále vyrovnávat. Základ každé paměti tvoří zkušenost, na niž ovšem následná desetiletí obvykle navrství ideologií podmíněné výklady a významy. Texty **Wenzela Jaksche** v knize s názvem **Ztracené vesnice, opuštění lidé... Reportáže z českého pohraničí 1924-1928** (Praha: Academia, 2017) nejsou o paměti a neposkytují ani žádnou dalekosáhlou interpretaci. Nastavují ovšem zrcadlo dnešní populární představě první republiky, obvykle spojované s principy demokracie, svobody a prosperity. Zároveň odkrývají méně známou stránku působnosti sudetoněmeckého sociálního demokrata a pozdějšího předsedy Německé sociálně demokratické strany dělnické v Československu Wenzela Jaksche (1896-1966).

Wenzel Jaksch je postavou, která v českém historickém povědomí nejčastěji připomíná vzrůstající napětí mezi českým a německým antifašistickým odbojem za druhé světové války. Jako lídr protibenešovské opozice v druhoválečném sudetoněmeckém exilu získal tuto pověst celkem právem. Benešova teorie právní kontinuity, která prezidentovi umožnila požadovat obnovu Československa v předmnichovských hranicích, znamenala podle Jaksche také pokračování nevyřešených vnitřních problémů republiky, zejména těch národnostních. Jaksch přitom vedl dvojitý boj: o jiný a lepší obraz sudetských Němců a o budoucnost Němců v osvobozeném Československu. Sílící animozity vůči českým Němcům - v důsledku separatistické činnosti stoupenců nacionálního socialismu a následné nacistické okupace Evropy - spolu s Benešovou neochotou poskytnout této národnostní menšině právo na sebeurčení (a přiklonit se tak k národnostnímu, nikoli jen národnímu pojetí Československa), dostávaly sudetoněmeckého politika do svízelné situace a předjímalý jeho politický rozchod s Benešem. Snad právě proto je Jaksch nejvíce znám z exilového období, kdy se nacházel na vrcholu své politické kariéry a byl z českého pohledu nejkontroverznější. Kontroverzní byl ovšem už tehdy mimo jiné také mezi německými sociální demokraty, například pro své exilové souputníky a Benešovy spojence Josefa Zinnera nebo Johanna Wolfganga Brügela.

Zatímco v exilu při přímé konfrontaci s plány na poválečné vysídlení Němců hrála vcelku pochopitelně stěžejní roli Jakschova identita národní, nebyla vždy jedinou a převažující. Během novinářské kariéry zřetelně projevoval svou identitu politickou, přesněji řečeno sociálně demokratickou. Názorně to ukazují reportáže, které publikoval v letech 1924 až 1928 v pražském sociálnědemokratickém deníku *Sozialdemokrat*. Cesty do Orlických hor, šumavských lesů, teplické průmyslové oblasti,

ke sklářům v Novém Boru, severočeským tkalcům či do Krušnohoří dokládají Jakschovo angažované politické přesvědčení a sociální citění. Jaksch je proměnil v působivé líčení obrovské bídy a nedostatku, hluboce kontrastující s pověstí „zlatých dvacátých“ let meziválečné republiky. Reportáže nejsou prvoplánovou kritikou, nýbrž poukazem na limity ekonomického vzestupu a reálného nedostatku státu tam, kde státní intervence bylo třeba. Autorova bezprostřednost, naléhavost a smysl pro kontrast ukazují nijak líbivou, avšak velmi realistickou tvář moderního kapitalismu v českých zemích. Markantní ekonomické a sociální rozdíly, které Wenzel Jaksch viděl na vlastní oči v navštívených oblastech, popsal jazykem přesvědčeného sociálního demokrata.

Editor knihy Thomas Oellermann zvolil chronologické řazení reportáží. Před čtenářem tak vyvstávají jednak trpké lidské osudy a jednak klíčové problémy, jimž čelilo obyvatelstvo v československém pohraničí. Konkrétní příběhy jsou nejsugestivnější rovinnou každého vyprávění. Už vzhledem k žánru samému mají v Jakschových reportážích nezastupitelné místo. Nevnučují nám vášnivé emoce; jsou vzhledem do syrové každodennosti a životních potřeb na maloměstě a na vesnici. Jaksch se nejčastěji zajímal o to, jak lidé žijí a jaké okolnosti je vedly k tomuto způsobu života. Nejde přitom často o situace, kde by rozhodla individuální volba, ústřední roli zde spíše hrají důsledky poválečné krize, kterým Jakschovi hrdinové čelí urputným úsilím o přežití. Autor o regionu, kde k těmto každodenním zápasům dochází, hovoří jako o „místech s koncentrovanou lidskou bídou“ (s. 61), které zasáhla hospodářská krize po první světové válce obou přilehlých států – Československa a Německa.

Tzv. Sudety, jimž se autor během svých cest za reportážemi věnuje, mají dodnes svá specifika. Věděl o nich i Wenzel Jaksch. Geografické, ekonomické, politické, správní a v neposlední řadě také národnostní zvláštnosti pohraničí přispívaly k růstu nezaměstnanosti a stupňovaly bytovou nouzi. Zdá se proto, že situace zde byla v úplném protikladu k budovatelskému programu samostatné republiky a s tím souvisejícím důrazem na sociální otázku, který měl republiku rychle přeorientovat na mírovou průmyslovou produkci a maximalizovat export. Právě tyto výkonnostní parametry v podobě rozšiřování obchodních kontraktů, zvyšování těžby a výroby a důrazu na vysoké obraty a výnosy dramaticky prohloubily sociální a ekonomické rozdíly obyvatelstva. „Herodes byl šumař ve srovnání s kapitalistickými mocnáři, kteří bezcitně nechávají zahynout bezpočet proletářských dětí“ (s. 94), napsal výstižně Jaksch o teplické průmyslové oblasti v červenci 1926.

Jaksch si pokládá otázku, kdo za to všechno může a odpovídá jednoznačně: stát. Nedostatečná akceschopnost státních orgánů, které nepodpořily zaměstnaneckou politiku v regionu, nechávaly lidi žít na hranici chudoby a podvýživy, nezakročily proti korupci a nezajistily důstojné bydlení rodinám s dětmi, dokládají podle autora, že stát zde selhává. Jaksch na několika místech přiznává, že existenci těchto poměrů jednoduše nelze pochopit. V reportážích se věnuje fenoménu sociálního státu, jehož nejefektivnější nástroj – veřejnoprávní sociální pojištění – podrobuje silné kritice. V pohraničí, kde se lidé z nedostatku volných pracovních míst a vlastní nouze rozhodli

pro domácí práci, se zákon o sociálním pojištění zaměstnanců proti nemoci, invaliditě a stáří často neuplatnil. Zákon, který je obvykle považován za jeden z největších úspěchů socialistických stran v meziválečném Československu, měl své limity, na něž dopláceli především domácí a zemědělské dělníci. Rozšíření sociálního pojištění bylo složitou otázkou právě s ohledem na zachování rovnováhy příjmů a výdajů pojištěn a Jaksch by obtížně vysvětloval svůj požadavek na jeho rozšíření pojistným matematikům, kteří zákon konstruovali. Autor ovšem tuto expertní debatu neotvírá, pouze konstatuje nemožnost domoci se práva a pomoci ze strany státu.

Své velké limity měl také gentský systém, který zajišťoval podporu v nezaměstnanosti prostřednictvím odborů. Dlouhodobá nezaměstnanost způsobila ztrátu členství v odborech a tím také nároku na příspěvek. Tento známý neduh meziválečného opatření proti nezaměstnanosti dolehl těžce na obyvatelstvo v pohraničí. Podle Jaksche se k němu přidávala také snaha „využít strachu dělnictva ze strašidla nezaměstnanosti“ (s. 139), jímž se vyznačoval „podnikatelský absolutismus“. Pro reportáže je příznačné, že ačkoli autor píše o oblastech osídlených převážně německy mluvícím obyvatelstvem a zdůrazňuje radikální „vykořisťovatelský“ moment ze strany bohatých průmyslových magnátů a zemědělských velkopodnikatelů, jeho kritika nemá zjednodušující nacionalistický rozměr. Nejde mu o kritiku české vlády utlačujících německé obyvatelstvo, ale o kritiku státu, jeho sociálního systému a jeho veřejných politik.

Jakschova sociálnědemokratická identita se v textech projevuje i jinak než zdůrazňováním sociálních témat. Jako nedobré znamení vnímal autor nedostatečné politické uvědomění místního obyvatelstva, projevované nízkou organizovaností. Jeho obavy vzbuzovala zvláště „politická netečnost mezi ‚revolucionizovanou‘ mládeží a mezi velkou částí žen“ (s. 145). Stimulace politického uvědomění a přivedení obyvatelstva do řad sociální demokracie byly podle něj jedinou cestou, jak poskytnout lidem sebevědomí, aby se přihlásili o slovo a učinili tak první krok, ve snaze domoci se svých práv a zlepšit svou životní situaci. Jakožto přesvědčený sociální demokrat Jaksch považoval za nejvhodnější cestu organizování dělnictva v řadách demokratické levice.

Jakschovy texty jsou působivým a poučným čtením o době, o které hovoříme převážně s nostalgií. Reportáže stojí za pozornost nejen pro svůj obsah, ale také díky své literární úrovni a způsobu, jakým Jaksch dokázal vyjádřit své sociálnědemokratické přesvědčení. Je škoda, že kromě standardní ediční poznámky a stručné předmluvy nemá edice žádnou úvodní studii, která by reportáže zasadila do širšího kontextu. I bez ní se ovšem jedná o záslužný a kvalitně zvládnutý ediční a rovněž překladatelský počín.

Wenzel Jaksch: *Ztracené vesnice, opuštění lidé... Reportáže z českého pohraničí 1924-1928*. Překlad Zuzana Schwarzová. Praha: Academia, 2017, 286 s.